

A vidékfejlesztési támogatások hatása a magyarországi térszerkezetre

Dr. Dorgai László – Dr. Udvardy Péter

Nyugat-magyarországi Egyetem Geoinformatikai Kar

ÖSSZEFOGLALÁS

A területfejlesztés céljai között már a területfejlesztésről szóló törvényben is megjelenik „a fejlett és az elmaradott térségek és települések közötti ...” számos tényező tekintetében meglévő jelentős különbségek mérséklése és „az ország térszerkezete, településrendszere harmonikus fejlődésének elősegítése”. Természetesen ugyanez megtalálható az OTK (1998) átfogó célja között is. Az OTK felülvizsgálata azonban megállapította, hogy a térszerkezet alig változott, miként a rurális (vidéki) térségek fejlettségében sem történt érdemi javulás. Hasonló olvasható ki a jelenlegi vidékfejlesztési programhoz (ÚMVP) kapcsolódó értékelésekből, továbbá a második OTK szakmai megalapozásából is. Pedig közben lezárult három – és most is folyamatban van egy – EU pénzügyi támogatást is élvező vidékfejlesztésre irányuló program. A szerzők szerint a vidékfejlesztéssel kapcsolatos programokat túlzott várakozások kísérték (kísérik), a fejlesztéspolitika valójában eddig – és ma sem – segíti érdemben a legelmaradottabb rurális térségek fejlesztését. Míg sem tudatosult, hogy mezőgazdasági (illetve azokhoz kapcsolódó) pénzügyi alapokból finanszírozott vidékfejlesztési intézkedéseknek a hatásai nem általánosan, hanem csak az úgynevezett agrár-vidékfejlesztésben jelentkeznek.

JOGI KERET A TÉRSÉGI KÜLÖNBSÉGEK KEZELÉSÉHEZ

Már a szocializmus időszakában is születtek olyan – elsősorban szociológiai – tanulmányok, melyek kicsiny országunkban a térségi folyamatok (különbségek) alakulását vizsgálták, megállapítva, hogy szélsőséges, társadalmi szempontból „egészségtelen” különbségek, feszültségek jelentkeznek.

Az Európai Unióhoz való közeledés jegyében a magyar Országgyűlés 1996-ban megalkotta a területfejlesztésről és területrendezésről szóló törvényt, mely tulajdonképpen jogi alapot teremtett az arányosabb területi fejlesztéshez. A törvényalkotás nyilván azzal is számolt, hogy majd az EU tagságunk idején számottevő pénzügyi források nyílnak meg a fennálló és tartósan jelentkező térségi problémák kezelésére. (Lásd: 3. §, a feladatok között „a nemzetközi együttműködés keretében az Európai Unió regionális politikájához illeszkedés elősegítése.”)

A hivatkozott törvényben a területfejlesztés céljai között (2. §) szerepel „a főváros és a vidék, a városok és a községek, illetve a fejlett és az elmaradott térségek és települések közötti – az életkörülményekben, a gazdasági, a kulturális és az infrastrukturális feltételekben megnyilvánuló – jelentős különbségek mérséklése és a további válságterületek kialakulásának megakadályozása, társadalmi esélyegyenlőség biztosítása érdekében” valamint „az ország térszerkezete, településrendszere harmonikus fejlődésének elősegítése”.

A területfejlesztésről szóló törvény meghatározta a területfejlesztéssel foglalkozó szervezeteket (különböző szintű területfejlesztési tanácsok, államigazgatási szervek, beleértve a kormányt és szakminisztert) és rögzítette azok feladatait is. A feladatokhoz pénzügyi forrásokat is rendelt, pontosabban általánosan megfogalmazta, hogy milyen pénzügyi forrásokat lehet a problémák megoldására fordítani.

A törvény rendelkezései szellemében 1998-ban elkészült (az első) Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK), mely már az Európai uniós elveken nyugvó, átfogó stratégiai fejlesztéspolitikai dokumentum volt, amit az Országgyűlés fogadott el, határozat formájában.

Az első OTK felülvizsgálata (2004-2005-ben) vegyes képet mutatott a célok teljesülése tekintetében. Leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy maradéktalanul egyetlen fő célkitűzés sem teljesült, bár előrelépések történtek („visszalépések” is). Az első OTK (1998) egyik legfontosabb átfogó célja a területi egyenlőtlenségek mérséklése volt. A felülvizsgálat azt mutatta, hogy az egyenlőtlenségek több tényező vonatkozásában mérséklődtek, de továbbra is léteznek, bár újabb válságjelenségek nem jelentkeztek. Néhány megállapítás:

- o megfigyelhető egyfajta nivellálódás, de nem a fejletlenebb térségek dinamikus fejlődése eredményeként, hanem korábban fejlett területeken is visszaesés jelentkezett,
- o a korábbi (nem egészséges) térszerkezet alig változott,
- o a tőke területi eloszlásban nőtt a különbség,
- o a foglalkoztatás térségi feszültségei csökkentek (a foglalkoztatási támogatások hatására is),
- o a települési infrastruktúra a nivellálódás irányába mozdult el (az elmaradottabb térségekben gyorsabban fejlődött).

Az OTK előírt felülvizsgálata, az első koncepció megalkotása óta (annak munkálatai már 1995-ben elkezdődtek) szerzett tapasztalatok, a megváltozott körülmények (például EU tagország lettünk) indokoltá tették az aktualizálást, mely egy új koncepció öltött testet.

A második – ugyancsak országgyűlési határozattal elfogadott – OTK számos célkitűzést tartalmaz, közöttük megtalálható „a fejlettségükben tartósan leszakadó térségek gazdasági-társadalmi felzárkóztatása”. Egyik fő célkitűzésében pedig megállapítja, hogy „Az alacsony népsűrűségű és az alacsony népességű központi településsel rendelkező kistérségek vidékies térségnek tekintendők. A vidékies térségek fejlesztése fokozott területfejlesztési politikai koordinációt igényel, illeszkedve a régiók fejlesztési programjaiba. E térségekben - a fenntartható fejlődés szempontjainak figyelembevételével - a helyi, térségi adottságokra építő termékek és szolgáltatások integrált fejlesztése a cél, az újjáéledő helyi társadalmak kezdeményezéseire alapulva.”

A második OTK-ban az új, úgynevezett beavatkozási térségtípusok szerinti megközelítés (így az adottságok, problémák tárgyalása) különösen figyelemre méltó.

Az éppen csak nagyvonalakban vázolt jogi keret konkrét tartalommal való megtöltése is megtörtént, részben az EU Strukturális Alapokhoz, részben pedig a vidékfejlesztést szolgáló pénzügyi alapokhoz kapcsolódva, elsősorban az EU ide vonatkozó rendeleteinek alkalmazásával.

VIDÉKFEJLESZTÉS A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐEN

Vidékfejlesztési programok

A közelmúlta – szűk másfél évtizedére – visszatekintve azt találjuk, hogy az Európai Unió pénzügyi támogatásával több vidékfejlesztési program indult.

Az első – ami úgynevezett „előcsatlakozási program” volt – a **SAPARD** (Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development) program, mely elsősorban arra szolgált, hogy

megtanuljuk az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alapból (EMOGA) finanszírozott agrárstruktúra- és vidékfejlesztési intézkedések alkalmazását, továbbá, hogy az EU pénzügyileg támogassa a fenntartható és versenyképes agrárgazdaság kialakítását, valamint a vidék életképességének növelését. Pénzügyi forrása ugyan szerény volt, de a program időszakában nemzeti forrásból is támogattunk vidékfejlesztési intézkedéseket (ugyan akkor még az agrártámogatási jogcímek között), a csatlakozás előtti 3 év átlagában évente mintegy 100 milliárd forinttal (ehhez képest a SAPARD forrás 5% körül alakult).

A SAPARD keretében (2000 – 2006 közötti időszakra) több vidékfejlesztési intézkedést (támogatási jogcímet) tervezett hazánk, de végül csak hármat hirdettek meg, egyrészt mert a program késve indult (2002-ben), másrészt mert a 2004. évi EU csatlakozásunk miatt „csonka lett a programidőszak”. A meghirdetett intézkedések:

- o Mezőgazdasági vállalkozások beruházásainak támogatása
- o Falufejlesztés és falufelújítás, a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése
- o A tevékenységek diverzifikálása, alternatív jövedelemszerzést biztosító gazdasági tevékenységek fejlesztése

A SAPARD program forrásait teljes mértékben felhasználtuk, a különböző megnyilatkozások (így a hivatalos értékelés) szerint alapvetően sikeres program volt.

A csatlakozásunk évében két program, illetve terv indult a 2004-2006 közötti időszakra, az „**Agrár- és Vidékfejlesztési Program**” (AVOP), valamint a „**Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap Garancia Részleg intézkedéseire**” (NVT). Ezeket az EU részéről az EMOGA, vagyis az Európai Mezőgazdasági Orientációs és Garancia Alap finanszírozta.

Az **AVOP** keretében a következő három prioritás mentén terveztünk – EU jogszabályban rögzítettek szerint – intézkedéseket:

1. A versenyképes alapanyag-termelés megalapozása a mezőgazdaságban
 - o A mezőgazdasági beruházások támogatása
 - o A halászati ágazat strukturális támogatása
 - o Fiatal gazdálkodók induló támogatása
 - o Szakmai továbbképzés és átképzés támogatása
2. Az élelmiszer-feldolgozás modernizálása
 - o A mezőgazdasági termékek feldolgozásának és értékesítésének fejlesztése
3. Vidéki térségek fejlesztése
 - o Vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítése
 - o Mezőgazdasághoz kötődő infrastruktúra fejlesztése
 - o Falufejlesztés, -megújítás a vidék tárgyi és szellemi örökségének védelme és megőrzése
 - o LEADER+

Az AVOP pénzügyi forrásai mintegy 105 milliárd forint volt, a rendelkezésre álló forrásokat hiánytalanul felhasználtuk. Egyébként a Magyarország rendelkezésére álló **Strukturális Alapok forrásaiból az AVOP nem egészen 15%-kal részesedett.**

Az **NVT-ben** a következő jogcímekre volt igényelhető támogatás:

- o Agrár-környezetgazdálkodás támogatása,
- o Kedvezőtlen adottságú területek kompenzációs támogatása,
- o Mezőgazdasági területek erdősítésének támogatása,

- o Az európai unió környezetvédelmi, állatjóléti és higiéniai előírásainak való megfelelés támogatása,
- o Félig önellátó mezőgazdasági üzemek szerkezeti átalakításának támogatása,
- o Termelői csoportok létrehozásának és működésének támogatása.

A felsorolásból látható, hogy mezőgazdasági termeléshez (termelőkhöz) kötődő jogcímekekről van szó, és ezek a támogatások közvetlen bevételként (tehát nem „célzottan” fejlesztési támogatásként) jelentkeztek a gazdálkodóknál. Az NVT pénzügyi keretéből összesen mintegy 193 milliárd Ft támogatást folyósítottak (154,4 milliárd Ft EU és 38,6 milliárd Ft nemzeti), a rendelkezésre álló összeget felhasználta Magyarország. A program támogatásai mintegy 35 ezer (vagyis minden ötödik!) gazdálkodó pénzügyi helyzetén javítottak, vagy fejlesztéseit segítették. Egyébként **a mezőgazdaságban (mint nemzetgazdasági ágban) kimutatott jövedelem ebben az időszakban kevesebb volt, mint az NVT támogatások és a közvetlen termelői támogatások összege!**

Az AVOP és az NVT forrásai együtt megközelítően 300 milliárd Ft volt, vagyis évi átlagban **100 milliárd forint jutott vidékfejlesztésre**. Nagyjából annyi, mint a csatlakozást megelőző években! Önként adódik a kérdés, vajon ésszerűen, jó célokra használtuk fel ezt az igen jelentős összeget? Bizonyára lehetett volna jobban és hatékonyabban, de az tény, hogy Magyarországon a források megoszlása az alkalmazott vidékfejlesztési intézkedések tekintetében lényegesen nem különbözött a többi újonnan csatlakozott országtól. Az tagállamok döntő többsége a mezőgazdaság modernizálására (átlagosan a források 10% százalékát) és agrár-környezetgazdálkodásra (18%) fordította a források többségét, hasonlóan, tett Magyarország is (az említett intézkedések részesedése a forrásokból 18%, illetve 27% volt).

A programok lezárását követően elkészült ezeknek a programoknak is az értékelése, végső összegzésként sikeresnek ítélve azokat.

Az EU programozási gyakorlatának megfelelően 2007-ben új időszak kezdődött a vidékfejlesztési támogatásokban is, és ez több újdonsággal is szolgált, de alapvetően az előbbieket szerves folytatásának tekinthető. Az alkalmazható intézkedések ugyanis leginkább csak megfogalmazásukban változtak, finomodtak és részletezőbbek lettek, a lényegük (tartalmuk) jellemzően nem változott. Újdonság, hogy korábban prioritások szerint csoportosultak az intézkedések, újabban úgynevezett tengelyek mentén. Újdonság az is, hogy az egyes tengelyeknél – igen laza korlátként – meghatározták a források rájuk jutó minimális arányát. A változások között talán a legjelentősebb, hogy a vidékfejlesztési intézkedéseket egy újonnan létrehozott uniós pénzügyi alap, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) finanszírozza. Szeretnénk ráirányítani a figyelmet arra, hogy az új alap nevében változatlanul szerepel a „mezőgazdasági” jelző. Magyarországon az új programidőszakban (2007-2013) vidékfejlesztési intézkedések számára közel 1400 milliárd forint (évente majdnem 170 milliárd) összeg áll rendelkezésre, ennek mintegy majd 75%-a EU (EMVA) forrás.

Az intézkedéseket (csaknem negyven intézkedést!) a mostani programidőszakra az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) elnevezésű tervdokumentum tartalmazza. Nem soroljuk fel ezeket, de a finanszírozó alap nevéből is következik, hogy az ÚMVP – hasonlóan az elődeihez – elsődlegesen az úgynevezett agrár-vidékfejlesztésre irányul.

Ha az intézkedéseket a forrásokból való részesedésük alapján sorba rendezzük, akkor a kiadások megoszlásának nagyságrendje szerint például elkülöníthetünk három csoportot.

- o az első csoportba azok az intézkedések tartoznak melyek a forrásokból 3,8%-nál nagyobb mértékben részesülnek (6 intézkedés),
- o a másodikba az 1% és 3,8% közötti aránnyal rendelkezők tartoznak,
- o a harmadikba pedig azok, melyek kevesebb, mint egy százalékát „viszik el” az ÚMVP költségvetésének (ebbe a csoportba tartozik az intézkedéseknek mintegy kétharmada, az ÚMVP költségvetéséből együtt is csak 14%-kal részesednek).

A pénzügyi szempontból legjelentősebb 6 intézkedésre jut az ÚMVP támogatásainak majd 69%-a, közülük egy sem irányul élelmiszergazdaságon kívüli területre! Az 1. táblázatban feltüntetett intézkedésekről van szó.

Intézkedések	Köziadás (EU+nemzeti támogatás)	
	milliárd Ft	%
A mezőgazdasági üzemek korszerűsítése	411,2	29,3
Agrár-környezetvédelmi kifizetések	284,0	20,2
Mikro-vállalkozások létrehozásának és fejlesztésének támogatása	85,2	6,1
A mezőgazdasági földterület első erdősítése	69,9	5,0
A mezőgazdaság és erdészet fejlesztésével és korszerűsítésével összefüggő infrastruktúra javítása és fejlesztése	58,5	4,2
A mezőgazdasági és erdészeti termékek értéknövelése	53,6	3,8
Főbb intézkedések összesen	962,4	68,6
Egyéb intézkedések	440,9	31,4
Források összesen	1403,3	100

Forrás: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-2013) <http://www.umvp.eu/?q=program>

1. táblázat. A forrásokat mennyisége alapján legfontosabb vidékfejlesztési intézkedések az ÚMVP-ben

Ebben az időszakban is az agrár-környezetvédelmi kifizetések, valamint a mezőgazdasági üzemek korszerűsítése a legjelentősebb intézkedés, a két intézkedés együtt a támogatások felét „elviszi”.

A program finanszírozására rendelkezésre álló összeg (1400 milliárd Ft) hatalmas, azon túl a legtöbb embernek túl sokat nem mond. Épp ezért egy helyi egyetemi tananyag (jegyzet) készítésekor egy kicsit eljátszadottunk a számokkal, vagyis, hogy mire mennyi jutna belőle, mire lenne elég? Íme az eredmény:

- o Ha vidéki lakosok között szétosztanánk (fejlesszenek belőle), és minden vidéki lakosnak egyenlően adnánk belőle (8 millió fő), akkor lakosonként évente (7 éven át) 23 ezer Ft jutna. Kevesebb, mint egy havi minimálbérnek fele! Természetesen a szétosztás csak elvi lehetőség, de ha valóságos lenne és megtörténne, akkor sem lennének gazdagabbak a vidéki lakosok.
- o Ha az úgynevezett regisztrált gazdálkodók (mezőgazdasági termelők) között osztanánk szét a támogatási keretet fejlesztésre (170 ezer gazdálkodóval számolva), egy gazdaságra évi 1 millió Ft támogatás jutna. Ha a gazdaságok ezt a pénzt hét éven át (a teljes

programidőszakban) összegyűjtenék, egy gazdaságnak akkor is csak egy fél, jobb teljesítményű traktor ára gyűlne össze.

- o Ha a statisztika szerinti gazdaságokra (600 ezer gazdaság) osztanánk szét, évente 300 ezer forintot kaphatna egy gazdaság, amiből évente csak egy pár (kettő db.) traktorkerékre vehetne gumiköpenyt belőle.
- o Minden faluban (2800) 7 éven át minden évben építhetnének belőle 3,3 km szilárd burkolatú utat (20 millió/km).

Egyébként a vidékfejlesztési intézkedések a mostani programidőszakban sem korlátozódnak a vidéki (vidéki) térségekre. Nagyobb részük – gazdákat, gazdálkodókat érintők (ezeket „on-farm” típusú intézkedéseknek is nevezik) – hatóköre földrajzilag nincs korlátozva (tehát bárhol igénybe vehető, ahol mezőgazdálkodással foglalkoznak), és csak néhány irányul vidéki jellegű térségekre, illetve vidéki településekre.

Vidékefejlesztés és kormányzati struktúra

A tárcák elnevezésében a vidékfejlesztés először 1998-ban jelent meg (Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium), amikor a területfejlesztés is ehhez a tárcához került. Ebben az időszakban indult (volna) az országos SAPARD program, és csaknem 200 kistérségi program elkészült („vidékfejlesztési”, vagy „SAPARD” jelzővel), szinte teljesen feleslegesen (rossz nyelvek szerint azóta sem vették elő ezeket a fiókok mélyéről). A 2002. évi kormányzati struktúrában megmaradt a tárca elnevezése (de a területfejlesztés „levált” a tárcáról, viszont belső szervezetében önálló főosztályként megjelent az „Agrár-vidékfejlesztési Főosztály”) és egészen 2010-ig maradt az elnevezés. Erre az időszakra esik az AVOP és NVT megtervezése és megvalósítása, az ÚMVP elindítása. Az elmúlt évben ismét változott a szaktárca elnevezése, és Vidékfejlesztési Minisztérium lett. Legmagasabb kormányzati szinten tehát közel másfél évtizede van gazdája a vidékfejlesztésnek, de jogosítványaik csak egy szűk területre korlátozódtak (korlátozódnak), érdekérvényesítési képességük sem izmosodott.

A TÉRSZERKEZET MEGVÁLTOZTATÁSA ÉS A VIDÉKFEJLESZTÉSÜNK NEM NEVEZHETŐ SIKERTÖRTÉNETNEK

Mit tudunk kiolvasni a szakmai értékelésekből?

Az első OTK teletésítésével kapcsolatban már néhány mondatban utaltunk az eredményekre. Részletes értékelésre e helyen sincs lehetőség, inkább csak publikált szakmai anyagokra építve teszünk néhány megállapítást. Megjegyezzük, nem találtunk egyetlen szakmai értékelést, elemzést sem, amely a hatásokat tekintve sikertörténetről szólnának. Az értékelések körből kiemeljük a szakminisztériumnak az Országos Területi Helyzetkép című kiadványát, mely (a 2009. évi bevezetője szerint) „tényszerű tájékoztatást ad az ország térszerkezetének alakulásáról, valamint elemzést szolgáltat az ország területi helyzetképéről, a területfejlesztési politika céljaihoz kapcsolódóan.”

A 2009. évi jelentéssel kapcsolatban érintőlegesen megjegyezzük, hogy az EU tagállamok közötti összehasonlításban Magyarország és a magyarországi régiók az anyag szerint csak a Natura 2000 természet-megőrzési területek arányában található az élmezőnyében, hiszen a Natura 2000 területek aránya Magyarországon csaknem kétszerese az Unió átlagnak, és az átlagot minden régiónk meghaladja. Viszonylag kedvező volt a munkanélküliségi ráta is, hiszen Európai Unió munkanélküliségi rátája 2007-ben 7,1% volt a 15-74 éves korosztályban, a legkedvezőbb helyzetű

magyar régióban, Közép-Magyarországon 4,7% volt, a dunántúli régiók helyzete uniós összehasonlításban is kedvező. Viszont gazdasági teljesítménybe (az egy főre jutó GDP alapján) régióink az unió rangsorának alsó harmadában helyezkedtek el (2006-ban), a középmezőnyben csak Közép-Magyarország található, a legkisebb értéket felmutató Észak-Alföld régióink az EU-27 átlag 40%-át sem érte el!

A magyarországi térségi különbséget jelző főbb mutatók hazánkban:

- o Észak-Magyarország munkanélkülisége majdnem háromszorosa Közép-Magyarországnak.
- o A gazdaság teljesítményében (GDP) továbbra is kimagasló a főváros szerepe (5,5 millió Ft/fő) az egy főre jutó értéke az országos átlagot több mint kétszeresen, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye teljesítményét négyszeresen, Nógrád megye fajlagos GDP-jét pedig közel ötszörösen haladta meg.
- o A társas vállalkozások jegyzett tőkéjének valamivel több mint fele (57%-a) külföldi eredetű, a Szentgotthárdi, Szombathelyi, Dabasi, Esztergomi kistérségekben több mint 90%-a, míg a Mezőcsáti, Sellyei, Mórahalomi, Nyírbátori kistérségekben alig 1-2%.
- o A belföldi vándorlások egyenlege változatlanul Pest megyében a legkedvezőbb, +14,4 ezrelék.
- o A természetes fogyás 2007-ben országosan 3,5 ezrelékes volt, a legnagyobb mértékű Békés megyében (az átlag kétszerese), a legkisebb Pest és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyékben jelentkezett.
- o A munkanélküliségi ráta (a 15-59 éves korosztályban) az Abaúj-Hegyközi, Bodroghközi, Encsi kistérségekben volt a legmagasabb (20% felett), legalacsonyabb értéket a budapesti (2,1%) mutatott, a legsúlyosabb helyzetben lévő kistérségek szinte kivétel nélkül horvát, ukrán és kelet-szlovák határszakaszok mellett találhatók.
- o Az egy lakosra jutó nettó jövedelem fővárosban, a Dunaújvárosi, Budaörsi kistérségekben 800 ezer Ft, a Bodroghközi, Csengeri, Baktalórántházi kistérségekben 350 ezer Ft alatt volt (több mint kétszeres különbség!
- o A Nyugat-Dunántúl a második legfejlettebb régióink, itt volt a legkisebb a népességfogyás (a bevándorlás miatt), munkanélküliség a második legalacsonyabb, a jövedelmek az átlagnál lényegesen kedvezőbbek, a népesség gazdasági aktivitása a legmagasabb (a régión belül jelentős különbségek mutatkoznak észak és dél között).
- o Közép-Dunántúl iparosodott régió, magasan átlag feletti befektetések és magas fajlagos GDP, az átlagnál alacsonyabb munkanélküliség, viszonylag magas életszínvonal jellemző. Közép-Magyarország után itt a legmagasabb a személyi jövedelmek.
- o Közép-Magyarország megtartotta vezető szerepét.
- o Észak-Magyarország. Itt a legnagyobb ütemű a népességcsökkenés (a növekvő elvándorlás miatt), a munkanélküliség, társadalmi-gazdasági szempontból az ország egyik tartósan legelmaradottabb térsége, de országosan legnagyobb jövedelememelkedés és gazdasági aktivitás növekedés itt volt megfigyelhető.
- o Az Észak-Alföld. Magyarország társadalmi-gazdasági problémákkal leginkább terhelt egyik régiója, ahol legmagasabb a munkanélküliség, a legelmaradottabb térségek kiterjedt és összefüggő perifériát alkotnak, ebből csak néhány kedvezőbb helyzetben levő város emelkedik ki szigetszerűen. Átlagon felüli viszont beruházások alakulása és jövedelmek növekedése.

- o A Dél-Alföldön a jövedelmek a legalacsonyabbak közé tartoznak, gazdasági aktivitás az országos átlag kétharmada, hasonlóan, mint a befektetések értéke. A népesség csökken, de nem az elvándorlás, hanem a kiemelkedően magas természetes fogyás miatt.

A regionális különbségekről a 2010-ben kiadott jelentésben is hasonló megállapítások olvashatók, így például:

Nyugat-Dunántúl. Viszonylag kedvező demográfiai folyamatok (pozitív vándorlási egyenleg), a második legalacsonyabb munkanélküliségi ráta a régiók között, az átlagnál magasabb jövedelem-színvonal.

Dél-Dunántúli. Kedvezőtlen demográfiai folyamatok (jelentős vándorlási veszteség és a legmagasabb természetes fogyás a régiók között), a Dunántúlon itt a legmagasabb a munkanélküliség, és legkevésbé fejlett a gazdaság. A kistérségei között több mutató vonatkozásában jelentős különbségek mutatkoznak (leginkább a Balaton környéke és az Ormánság között).

Közép-Dunántúl. Az átlagosnál alacsonyabb a természetes fogyás, a vándorlási különbözet pozitív, a gazdasági aktivitás nagyon alacsony. A munkanélküliségi ráta mindhárom megyéjében alacsonyabb az országos átlagnál, az egy főre jutó jövedelem is kedvező (a második legmagasabb a régiók között), de belső különbségek jelentkeznek az ipari és rurális jellegű kistérségei között. A gazdaságában érződnek válságjelek.

Közép-Magyarország. A lakosságszám növekedett, a pozitív vándorlási egyenleg miatt (Budapest is pozitív egyenleget mutatott). Gazdaságilag legfejlettebb régióink (elsősorban a főváros révén), kimagasló a személyi jövedelem szintje, itt a legalacsonyabb a munkanélküliség, a gazdasági és vállalkozási aktivitás ugyancsak kimagasló. Az egyébként is jó elérhetőségi feltételek még javultak is (M0 és M6 autópályák).

Észak-Magyarország. Itt a legmagasabb a vándorlási veszteség, magas a természetes fogyás is, ezért ebben a régióban volt a legnagyobb mértékű népesség-csökkenés. Perifériális társadalmi-gazdasági helyzetű, legmagasabb munkanélküliségű rátával. A jövedelmi színvonal kismértékben közeledett az országos átlaghoz, de továbbra is jelentősen elmarad attól. Ebben a régióban a legalacsonyabb az egy főre jutó GDP, és a második legalacsonyabb a gazdasági aktivitás. A lakossági közmuéllátottságban is megmutatkozik az elmaradottság.

Észak-Alföld. A népesség fogyás üteme ebben a régióban volt a második leggyorsabb (Észak-Magyarország után), a vándorlási veszteség miatt. Magas a munkanélküliség, a gazdasági aktivitás pedig alacsony (a régiók között a legalacsonyabb). A legalacsonyabb jövedelem-színvonal ebben a régióban jelentkezett. Gazdasági teljesítménye (egy főre jutó GDP) az országos átlag kétharmada.

Dél-Alföld. Népessége csökken, ennek oka az országos szintet lényegesen meghaladó természetes fogyás. Munkanélkülisége az átlagot meghaladó, bár a jövedelem-színvonal valamelyest közeledett az országos átlaghoz, de így is a második legalacsonyabb. A gazdasági aktivitás alacsony, de az előző két régiónál kedvezőbb, az egy főre jutó GDP kevéssel meghaladta az országos átlag kétharmadát.

A néhány mondatban összefoglalt helyzetképet következő táblázatban közölt mutatók jól kiegészítik.

RÉGIÓK HELYZETE

A régiók fontosabb társadalmi, gazdasági, infrastrukturális, környezeti mutatói, 2008

	Terület (km ²)	Lakónépesség (fő)	Egy lakosra jutó GDP		Működő társas vállalkozások száma ezer lakosra		Gazdasági aktivitás		Munkanélküliségi ráta	
			ezer Ft	az országos átlag %-ában	db	az országos átlag %-ában	%	az országos átlag %-ában	%	az országos átlag %-ában
Közép-Magyarország	6 918	2 925 500	4 366	165	64	173	66,0	107	2,6	37
Közép-Dunántúl	11 116	1 103 132	2 344	89	29	78	63,7	103	5,3	77
Nyugat-Dunántúl	11 328	998 187	2 575	97	30	81	65,3	106	4,5	66
Dél-Dunántúl	14 169	952 982	1 813	69	28	76	58,6	95	9,5	137
Észak-Magyarország	13 431	1 223 238	1 643	62	21	57	57,4	93	11,8	172
Észak-Alföld	17 729	1 502 409	1 662	63	23	62	56,1	91	11,2	162
Dél-Alföld	18 338	1 325 527	1 795	68	25	69	59,5	97	7,9	115
ország	93 030	10 030 975	2 646	100	37	100	61,6	100	6,9	100
	Egy lakosra jutó nettó belföldi jövedelem		Kábeltelevízióval rendelkező lakások aránya		Gyorsforgalmi útsűrűség		Érdőterület aránya		Közsétszemélyzetben be foglalkoztatott lakosok aránya	
	Ft	az országos átlag %-ában	%	az országos átlag %-ában	km ² /ezer km ²	az országos átlag %-ában	%	az országos átlag %-ában	%	az országos átlag %-ában
Közép-Magyarország	784 774	119	58,5	113	36,5	304	24,4	119	87,0	122
Közép-Dunántúl	720 182	109	61,5	119	17,4	145	22,4	110	75,7	106
Nyugat-Dunántúl	686 461	104	58,8	114	14,3	119	25,8	126	75,0	105
Dél-Dunántúl	587 718	89	51,0	99	9,0	75	24,9	122	65,7	92
Észak-Magyarország	579 468	88	47,8	93	10,9	90	29,0	142	63,8	89
Észak-Alföld	539 023	82	35,0	68	6,1	51	12,3	60	59,5	93
Dél-Alföld	562 714	86	44,5	86	6,9	58	12,7	62	52,7	74
ország	657 978	100	51,6	100	12,0	100	20,5	100	71,3	100

Az országos átlagnál legalább 20%-kal kedvezőbb mutató Az országos átlagnál legalább 20%-kal kedvezőtlenebb mutató

42

Forrás: Országos Területi Helyzetkép 2010. Nemzetgazdasági Minisztérium és Nemzeti Fejlesztési Minisztérium <http://www.terport.hu/main.php?folderID=5542>

2. táblázat. Régióink fontosabb társadalmi, gazdasági, infrastrukturális, környezeti mutatói, 2008

A jelentésből is kitűnik, és egyébként statisztikai adatokkal is igazolt, hogy térségi különbségek kisebb területi egységek szintjén (így az OTK térségtípusai szerinti nézve) még élesebben jelentkeznek, mint régiók szintjén nézve. Egyébként az OTK tucatnyi térségtípusának majd mindegyike vidékies jellegű, rurális térség (kivételek Budapesti metropolisz térség és az úgynevezett fejlesztési pólusok környezete). Kedvező irányú változás, illetve kedvező helyzet a rurális jellegű térségek körében alig tapasztalható. Az egyik legnagyobb kiterjedésű (és leginkább kedvezőtlen helyzetű) térségtípusban, az aprófalvas térségekben például a foglalkoztatással és jövedelmekkel kapcsolatos mutatók szinte riasztóak. Az eltartottsági ráta mintegy 15 százalékponttal, a munkanélküliségi ráta kétszer magasabb, mint országosan. Az egy lakosra jutó nettó jövedelem kétharmada, a segélyezettek népességén belüli aránya viszont kétszerese az országos átlagnak.

A vidékfejlesztési programok érzékelhető és számszerű adatokkal (indikátorokkal) is igazolható eredményei

Az eredmények elsősorban az egyes intézkedések pénzügyi forrásai szerint jelentősebbek, vagy alig érzékelhetők. Számottevő eredmény:

- o a mezőgazdaság műszaki-technikai korszerűsítése (modernizálás), elsősorban a gépesítés terén és állattartáshoz kapcsolódó létesítményeknél (telepek, tartási technológiák, trágyakezelés),
- o az élelmiszer feldolgozás modernizálása (igaz ugyan, hogy csak szűk körben),
- o környezetbarát élelmiszertermelés, viszonylag mérsékelt környezetterhelés,
- o erdősítések, az erdőszűkség növelése elsősorban a viszonylag gyengébb termőhelyi adottságú mezőgazdasági területek rovására,
- o a termelők közötti együttműködés (termelői csoportok, TЭСZ-ek).

Pénzügyi szempontból azt tartjuk a legnagyobb eredménynek, hogy vidékfejlesztési támogatásoknak az a része, mely bevételt gyarapította a gazdálkodóknál, hozzájárult ahhoz, hogy a mezőgazdaság nem veszteséges tevékenység volt Magyarországon.

Összegzésként azt kell emelnünk, hogy a felsorolt eredmények a vidék társadalmának csak egy nagyon kis szeletét (legfeljebb 200 ezer családot), ezen belül az élelmiszergazdaságnak és a földhasználatnak is csak egy részét érintették. Törvényszerű tehát, hogy **érdemben nem javíthatók a térszerkezeten, számottevően nem szolgálták a területi különbségek mérséklését, a vidék relatív elmaradottságának csökkentését.**

A tanulságokról és a jövőképről

A korántsem teljes értékelésünk alapján meglehetősen szerény eredményeket vázoltunk. Számunkra ez **egyáltalán nem meglepő**, hiszen:

- o igen szűkös pénzügyi forrást fordítottunk vidékfejlesztésre (a források alig bővültek a csatlakozás előtti időszakhoz képest),
- o az említett források szinte kizárólag az úgynevezett agrár-vidékfejlesztést szolgálták (szolgálhatták),
- o a különböző egyéb támogatási források (operatív programok) felhasználása korántsem volt „vidékbarát”.

Véleményünk szerint **nem biztos, hogy jót tett (tesz) a vidékfejlesztés ügyének, ha elnevezésében egy szaktárcához kötődik** (mint már csaknem egy évtizede). Hiszen hatáskörként ehhez a tárcához csak az úgynevezett agrár-vidékfejlesztés tartozik, más tárcák hozzáállásában viszont érződik, hogy a vidékfejlesztésben nincsenek tennivalóik, hiszen az egy önálló szaktárcához tartozik.

Úgy látjuk, ha különböző pénzügyi forrásokat tudatosan nem terelejük a kisebb vidéki települések, és általában az elmaradottabb térségek irányába (például az úgynevezett operatív programokkal), a térségi feszültségek érezhetően nem csökkennek, és a **vidék relatív elmaradottsága is konzerválódik!** Ennek elhárítása igazi kihívás nemzetgazdaságunk számára!

IRODALOM

1. A Nemzeti Vidékfejlesztési Terv 2004-2006 ex-post értékelése,
<http://www.vm.gov.hu/main.php?folderID=2440&articleID=14726&ctag=articlelist&iid=1>
2. A SAPARD Program ex-post értékelése
http://www.fvm.hu/doc/upload/200810/sparad_expost_hu_080925.pdf
3. Az 1996. évi XXI. Törvény területfejlesztésről és területrendezésről
http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99600021.TV

4. Az Országgyűlés 35/1998. (III. 20.) számú OGY. határozatával elfogadott Országos Területfejlesztési Konceptió Felülvizsgálata
http://www.vati.hu/static/otk/hun/OTK_felulvizsgalathunrovid.pdf
5. Az Országgyűlés 97/2005.(XII. 25.) OGY határozata az Országos Területfejlesztési Konceptióról http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A05H0097.OGY
6. Középtávú területi célok az OTK-ban Az OTK térségtípusainak területi vizsgálata; Módszertan. <http://www.terport.hu/main.php?folderID=5063>
7. Országos Területi Helyzetkép 2009 <http://www.terport.hu/main.php?folderID=5063>
8. Országos Területi Helyzetkép 2010 <http://www.terport.hu/main.php?folderID=5542>
9. Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (2007-2013) <http://www.umvp.eu/?q=program>
10. Záró Végrehajtási Jelentés az Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program megvalósításáról, http://www.fvm.gov.hu/doc/upload/201006/avop_zaro_jelentes_v10_20100601.doc

A szerzők elérési adatai

Dr. Dorgai László
Nyugat-Magyarországi Egyetem
Geoinformatikai Kar
8000 Székesfehérvár
Pirosalma u. 1-3.
Tel. +36 22 516 591
Email: dl@geo.info.hu
Honlap: www.geo.info.hu

Dr. Udvardy Péter
Nyugat-Magyarországi Egyetem
Geoinformatikai Kar
8000 Székesfehérvár
Pirosalma u. 1-3.
Tel. +36 22 516 537
Email: dl@geo.info.hu
Honlap: www.geo.info.hu